

מדע. הלכות תלמוד תורה פ"ב

פ"ב א מושיבין מלמדי תינוקות וכו'. בתרא פ' לא יחפור (דף כ"ח) התקין יהושע בן גמלא שיהיו מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה וכל עיר ועיר: וכל עיר שאין בה תינוקות וכו'. שבת פרק כל כהני (דף ק"ט) אמר ר"ל משום ר' יהודה נשיאה כך מקובל אני מאבותי מחריבין אותה ואמרי לה מחרימין אותה. ורבינו קיים שתי הלשונות דברישה מחרימין אגשיה והדר מחרימין אותה כלומר מחריבין אותה. ומ"ש שאין העולם מתקיים וכו', שם:

ב מבניסין את התינוקות להתלמד וכו'. פ' לא יחפור (בתרא כ"ח) גבי חקת יהושע בן גמלא תניא שיהיו מכניסין אותם כבן שש כבן שבע ומשמע ליה לרבינו דהא דבריה הא כפחוס וכ"כ החוס': ומ"ש ופחות מכן שש אין מכניסין. בפ' לא יחפור ובפרק נערה (כתובות ל') ד"ל רב לרב שמואל בר שילת שהיה מלמד תינוקות צ"ל מבר שיהא לא תקבל בר שיה קבל וספי ליה כחורא כלומר הלעיטוהו תורה. והא דהקן בפ"ה דאבות בן חמש למקרא איכא למימר דמשמע לרבינו דהיינו בן חמש שלימות שכתם בשנת שש: ומכאן אותם המתלמד וכו'. פ' לא יחפור (בתרא סט) ח"ל רב לרב שמואל בר שילת כי מחיה ליוקאי לא מחיה אלא בערקתא דמסאנא: ויושב ומלמדן כל היום וכו' ולא יבטלו התינוקות וכו', ומ"ש אבל בשבת אין קורין בתהילה וכו', דרייהא פרק אין בין המורד (גריס ל') תינוקות לא קורין בתהילה בשבת אלא שונים בראשון. ופי' הר"ן לא קוראין בתהילה מה שלא קראו צימיהם אלא שונים בראשון אם קראו כלום ראשונה לפני השבת שונים אהיה בשבת אע"פ שהיא חזרה ראשונה עכ"ל. וכן פירשו החוספות והריב"ש:

ואין מבטלין התינוקות ואפילו לבנין בית המקדש. מימרא כל כהני (שבת ק"ט): ומ"ש

ג ומ"ש מלמד התינוקות וכו'. למד בן מתלמידין פ' לא יחפור דמשום דרביה דיואב לא דק בשיבושא חד דטעה יואב נאמר עליו ארור עושה מלאכה ה' רמיה ומיילא שמעינן דה"ה לכל הגורם לטעות התינוקות:

ד ומי שאין לו אשה וכו'. משנה בסוף קדושין (דף פ"ג) לא ילמד רווק סופרים ולא תלמד אשה סופרים רבי אליעזר אומר חף מי שאין לו אשה לא ילמד סופרים ואמרין בגמ' דה"ק אפילו יש לו ואינה שרויה אלא. ונראה מדברי רבינו שפוסק כר"א וכן נראה עוד מדברי פ' כ"ג מהלכות איסורי ביאה. וטעמו משום דשקלו וטרו בגמ' אליבדי. והרב המגיד דחה שם טעם זה וכחצ שנתראה נודברי הר"ף דהלכה כה"ק ושקן נראה לו עיקר. ומ"ש וכל אשה, כלומר ואפילו נשואה דבשלמא גבי איש כיון שחששו עמו היא משמרתו לפי שדרכה להיות תמיד צניות אבל אין דרך האיש להיות תמיד צניות. וטעם האבות והאמהות מפורש שם בגמ':

ה ו ב"ה תינוקות. מימרא דרבא פ' לא יחפור (בתרא כ"ח): ומ"ש מוליבין את הקטן וכו'. שם פלוגתא דאמוראי הי עדיף גרים ולא דייק ולומר: תלמד הרבה ולא דייק בלימוד התינוקות שלא ישתבשו או דייק ולא גרים. ולא ראה רבינו להכריע משום דהוא מימרא דרבא ולא מיימי רביה ורב דיימי בר פלוגתא מיימי רביה וכיון דרבא הוא מאריה דתלמודא טפי מר' דיימי ה"ל שקוליס ויבאל שניהם ולכן תלה בדתא דאבי של תינוק. או יומא דסבור ז"ל דכיון דלא איפסיקא הלכתא אין משנין התינוק אלא למאן דגרים ודייק. ושיעור דבריו כך הם לתלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק כלומר בשניהם. וזה נראה עיקר: בד"א כשהיו שניהם - מימרא דרבא שם (בתרא כ"ח): אחר

פרק שני

א מושיבין מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה

ובכל פלך ופלך ובכל עיר ועיר. וכל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן מחרימין את אנשי העיר עד שמושיבין מלמדי תינוקות. ואם לא הושיבו [א] מחרימין את העיר. שאין העולם מתקיים ° אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן: **ב מבניסין את התינוקות** להתלמד כבן שש כבן י"ב לפי כח הבן ובנין גופו. ופחות [ג] מכן שש אין מבניסים אותו. ומכאן אותן המלמד להטיל עליהם אימה. ואינו מכה אותם מכת אויב מכת אכזרי. לפיכך לא יכה אותם בשוטמים ולא במקלות יאלא ברצועה קטנה. ויושב ומלמדן כל היום כולו ומקצת מן הלילה כדי לחנכן ללמוד ביום ובלילה. ולא יבטלו התינוקות כלל הוין מערבי שבתות וימים טובים בסוף הימים ובימים טובים. אבל בשבת אין קורין בתהילה אבל שונים בראשון. ואין מבטלין התינוקות ואפילו לבנין בית המקדש: **ג מלמד התינוקות** שהוא מגיח התינוקות ויוצא או שהוא עושה מלאכה אחרת עמהן או שהוא מתרשל בלימודן הרי זה בכלל ארור עושה מלאכה ה' רמיה. לפיכך אין ראוי להושיב מלמד אלא בעל יראה מהיר לקרות ולדקדק: **ד ומי** שאין לו אשה לא ילמד תינוקות מפני אמותיהם הבאות אצל בניהם. וכל אשה

לא תלמד תינוקות מפני אבותיהם שהם באים אצל הבנים: **ה עשרים וחמשה** תינוקות למדים אצל מלמד אחד. היו יותר על עשרים וחמשה עד ארבעים מושיבין [ג] עמו אחר לסייעו בלימודם. היו יותר על ארבעים מעמידין להם שני מלמדי תינוקות: **ו מוליבין את הקטן ממלמד למלמד אחר** ° שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק. במה דברים אמורים כשהיו שניהם בעיר אחת ולא היה הנחר מפסיק ביניהם. [ד] אבל מעיר לעיר או מצד הנחר לצדו

א כ"ב ה. טור י"ד סי' רמ"ה: ב סמ"ג עשין יב. טור י"ד שם: ג כתובות כ:

לחם משנה

רבינו או למד בטעות ר"ל שהתלמד עצמו טועה שכן כתב שם שרבינו כתב פי' רש"י והוא ז"ל ביאר דעתו של רש"י כך שר"ל שהתלמד עצמו טועה ואם כן משמע דס"ל שדעת רבינו הוא כך ולפי זה לא הזכירו בדברי רבינו גרים ולא דייק שפירוש לא דייק משמע שר"ל שהתלמד אינו מלמד בשיבוש אלא שזינו מדקדק להבין לתלמידים על כיון וכן פירשו המפרשים, אלא הם נאמרו על דל דוחק שרבינו מפרש דגרים על דייק שהוא לומד בשיבוש והוא מעצמו טועה ומעשה דיואב נמי לריך לפרש לפ"ז דזכר אקרייה שלא כדון וכל זה דוחק דמעשה דיואב משמע דכדון אקרייה כמו שהכריחו שם בחוס' ואם כן הא דגרים ולא דייק כמו בכה"ג הוא דעלה מיימי בגמרא הא דיואב וזריך לתת טעם לרב המגיד למה פירש כן דברי רש"י ז"ל ונראה שפירש כן כדי לתרץ הקושיא שהקשו עליו החוס' ז"ל לדלדידיה קשה דרבא אדרבא דהא הוא אמר לעיל שבשעתא ממיילא נפקא לך חילק הרב המגיד דמה שאמר למעלה הוא שהרב אינו מלמד בשיבוש אלא שהתלמיד נשתבש מעצמו והא ודאי שבשעתא ממיילא נפקא אבל הכא איירי בשיבוש שהרב עצמו מלמדו וזכ"ל אמריק ששעתא כיון דעל על דכיון דהרב עצמו מלמדו האי לא נפיק מיימי כיון שרבוש בזכרוננו מפני שערב אחר לו כך. זה נראה לי שהכריחו להרב המגיד לפרש כן דברי רש"י ז"ל:

ד ומי שאין לו אשה לא ילמד תינוקות מפני אמותיהם הבאות אצל בניהם. משנה סוף פ' עשרה יוחסין (דף פ"א) ובפ' כ"ג מהלכות איסורי ביאה ביאר הדבר הרב המגיד ז"ל ע"ש:

ה ב"ה תינוקות וכו'. פ' לא יחפור (דף כ"ח) אמר רבא כך מקרי דרדקי כ"ה יוקי (למדים אצל מלמד אחד) ואי איכא חמשינ מונחיבין הרי וכו'. ורבינו מפרש כפירוש שכתב נמוקי יוסף בשם הר' יונה וכחצו הרב מוהרי"ק ז"ל בהלכות ס"ח סימן רמ"ה:

ו מוליבין את הקטן ממלמד לתלמד אחר שהוא מהיר ממנו בין במקרא בין בדקדוק. זהו פירוש רבינו למימרא דרבא מתקנת יהושע בן גמלא דלא ממטינן יוקא ממחא

הגהות מייובנות

[א] אמר רשב"ל לר' יהודה נשיאה מקובלני כו' עד רבי אומר מחריבין אותה, ע"ב: [ב] שבת ק"ט אמר רב המנוא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן שנאמר שפוך על עולל בחוץ: [ג] והא דהתן במסכת אבות בן חמש למקרא היינו לגלגל עמו שאביו מלמדו מעט וכן שש למספי ליה כתורא אי נמי הוא דמסכת אבות איירי בכריא גמור וכן משמע בכתובות פ' נערה ע"ש, ע"ב: [ד] והרא"ש כתב וכשהם חמשים מושיבין להם שנים, ע"ב: [ה] מקרי דרדקי כ"ה יוקי אבל בפחות מכאן אין בני העיר יכולין לכופ זה את זה להשכיר להן מלמד ע"כ תוספות: [ו] כתב הטור אם יש כאן ב' האחד קורא הרבה ואינו מודקק עמהם להבינם על כיון והאחר אינו קורא כל כך אלא שמדקק עמהם להבינם יותר לוקחים אותו מלמד שמדקדק יותר, ע"ב: [ז] מתקנת יהושע בן גמלא לא ממטינן יוקא ממחא לתתא כתבו תוספות והוא דאיכא כ"ה

מגדל עז

פ"ב מושיבין מלמדי עד ברצועה. הכל פ' לא יחפור בנא בתרא (דף כ"ח): ויושב ומלמדן כל היום כולו. לפי דעתו זה פסק ממה ששינו במסכת אבות דמוסיף יסף ודלא מוסיף וכו' ואמרו (תענית א') מט"ו בנב עד ט"ו בניסן, ואם יש לו ראה אחרת לא ידעתי: ואין מבטלין תינוקות. פ"ק דגנילה (דף ג'): מלמד תינוקות עד סוף הפרק. פ' לא יחפור (דף כ"ח):

דעד ארבעים מספיק מלמד אחד בלי פיוע ומארבעים עד חמשים מושיבין אחר לסייע מכאן אין בני העיר יכולין לכופ זה את זה להשכיר להן מלמד ע"כ תוספות: [כתב הטור אם יש כאן ב' האחד קורא הרבה ואינו מודקק עמהם להבינם על כיון והאחר אינו קורא כל כך אלא שמדקק עמהם להבינם יותר לוקחים אותו מלמד שמדקדק יותר, ע"ב: [ז] מתקנת יהושע בן גמלא לא ממטינן יוקא ממחא לתתא כתבו תוספות והוא דאיכא כ"ה

ז אחד מבני מבני וכו'. עד סוף הפרק פ"ג א בשלשה כהנים וכו'. פרק ב' ב אמרו חכמים ממזר ת"ח וכו'. משנה סוף ג אין לך מצוה בכל המצוות וכו'. בריש פאה שהתלמוד מביא לידי מעשה וכו'. ספ"ק דקדושין (דף מ') ומ"ט היה לפני עשיית מצוה וכו'. ירושלמי פרק אלו עובדין ובריש חגיגה רב אבהו שלח בריה לעבדיה וכו' המבלי חין בקרים נקשרו שלהחיד לטבריה נמנו וגמרו בעליית בית חזק בלוד התלמוד קודם למעשה רבנן דקסרין אמרין הדא דמיא כשיש שם מי שיעשה מעשה אבל חין שם מי שיעשה מעשה מעשה קודם:

ה תחלת דינו של אדם וכו'. סוף פ"ק דקדושין (דף מ') ופ"ק דכתיבין (דף ז'): לעולם יעסוק אדם בתורה וכו'. ר"פ מקום שנהגו (פסחים ל'): כך היא דרכה של תורה וכו' עד שמה לא הפנה. במסכת אבות צברייתא דשני חכמים וקלתו צפ"ה וקלתו צפ"ב: ח כתוב בתורה לא בשמים היא וכו'. עירובין פרק כ"ד מעברין (דף ל"ה): ויתר הדברים במסכת אבות: ט דברי תורה נמשלו למים וכו'. פ"ק דתעניות (דף ז'): כל

י כל המצוות על לבו וכו'. רבינו ז"ל הרחיב פיו ולשונו בפירושו המשנה פ"ד דמסכת אבות על ההספקות שנתנין גם לתלמידים גם לרבינים. וגם כי נראה מדבריו שרוב חכמי המורה הגדולים שכתבו זמן או כלם היו עושים כן וגם פה אודות לעמיה. והנה הוא ז"ל הביא שם ראייה מהלל הזקן [יומא ל"ה]: שהיה חוטב עצים ולמד. ואין משם ראייה שזה היה דוקא בתחלת למודו ולפי שהיה בזמנו חלפים ורבות התלמידים חולי לא היו נוהגין אלא למפורסמים שבהם או שכל מי שהיה חסר לו שלא ליהנות היה עושה אבל כשזכה לחכמה ולמד דעת את העם התעלה על דעתן שהיה חוטב עצים. גם מה שהביא מר' חייא בן דוסא [ברכות י"ז]: אינה ראייה שאלו היה רואה להתעשר לא היה לריך לשאול מצוי אדם רק מן השמים היו מותיין לו כמוזכר בתעניות [כ"ה]. אבל הוא ז"ל לא רצה ליהנות מן העולם הזה ואין דבריו אלא ברובים ליהנות מן העולם הזה אבל שלא באיסור. וקראת [כתובות ק"ה]. שהיה מרויח שהיה בודק באולרות וין חיזה ראוי להקיים אותה אומנות יפה היא ובלא עורר גדול. ואין ספק שמי שהגנו והס יחצרך שיחפרנס ממלאכתו אכור לו ליעול רוב הונא דהוא דלי דוולא כפר פירש"י ז"ל שהיה דולה להסקות שדומיו וצוה חין גנאי גם כי כפי זה כבר היו לו קרקעות ולא היה לריך ליעול. והביא עוד ראייה ממה שאמרו בני שאלחו [ס"ז]: רב יוסף איעסק צריחיה רב שעת כבשורי אמר כמה

לצדו אפילו באותה העיר אין מוליכין את הקמין אלא אם כן היה בנין בריא על גבי הנהר בנין שאינו ראוי ליפול במהרה: ז אחד מבני מבני שביקש להעשות מלמד אפילו אחד מבני החצר אין יכולין שכנוי למחות בידו. וכן מלמד תינוקות שבא חבירו ופתח בית ללמד תינוקות בצדו כדי שיבואו תינוקות אחרים לו או כדי שיבאו מתינוקות של זה אצל זה אינו יכול למחות בידו. שנאמר ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר:

פרק שלישי

א בשלשה כהנים נכתרו ישראל. כתר תורה וכתר כהונה וכתר מלכות. כתר כהונה וכהן בן אהרן שנאמר והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהנת עולם. [ב] כתר מלכות וכהן בן דוד שנאמר זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש נגדי. כתר תורה הרי מונח ועומד ומוכן לכל ישראל. שנאמר תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב. כל מי שירצה יבא ויעול. שמא תאמר

שאותם הכתרים גדולים מכתר תורה הרי הוא אומר בי מלכים ימלוכו ורוזנים יחוקקו צדק בי שרים ישורו. הא למדת שכתר תורה גדול משניהם: ב אמרו חכמים ממזר ת"ח קודם לכהן גדול עם הארץ שנאמר יקרה היא מפנינים. מכהן גדול שנכנס לפני ולפנים: ג אין לך מצוה בכל המצוות כולן שהיא שקולה כנגד תלמוד תורה אלא תלמוד תורה כנגד כל המצוות כולן שהתלמוד מביא לידי מעשה. לפיכך התלמוד קודם למעשה בכל מקום: ד היה לפני עשיית מצוה ותלמוד תורה אם אפשר למצוה להעשות ע"י אחרים לא יפסיק תלמודו. ואם לאו יעשה המצוה ויחזור לתלמודו: ה תחלת דינו של אדם אינו נידון אלא על התלמוד ואחר כך על שאר מעשיו. לפיכך אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה בין לשמה בין שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה: ו מי שנשאו לבו לקיים מצוה זו כראוי ולהיות מוכתר בכתר תורה. לא יסיח דעתו לדברים אחרים. ולא ישים על לבו שיקנה תורה עם העושר והכבוד כאחת. כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה ובתורה אתה עמל. ולא עליך הדבר לגמור ולא אתה בן חורין ליבטל ממנה ואם הרבית תורה הרבית שכר. והשכר לפי הצער: ז שמא תאמר עד שאקבץ ממון אחזור ואקרא. עד שאקנה מה שאני צריך ואפנה מעסקי ואחזור ואקרא. אם תעלה מחשבה זו על לבך אין אתה זוכה לכתרה של תורה לעולם. אלא עשה תורתך קבע ומלאכתך עראי ולא תאמר לכשאפנה אשנה שמא לא תפנה: ח כתוב בתורה לא בשמים היא ולא מעבר לים היא. לא בשמים היא לא בגסי הרוח היא מצויה ולא במהלכי מעבר לים היא. לפיכך אמרו חכמים לא כל המרבה בסחורה מחכים. וציו חכמים הרי ממעט בעסק ועסוק בתורה: ט דברי תורה נמשלו כמים שנאמר הוי כל צמא לכו למים. לומר לך מה מים אינם מתכנסין במקום מדרון אלא נזחלין מעליו ומתקבצים במקום אשבורן כך דברי תורה אינם נמצאים בגסי הרוח ולא בלב כל גבה לב אלא בדכא ושפל רוח שמתאבק בעפר רגלי החכמים ומסיר התאוות ותענוגי הזמן מלבן ועושה מלאכה בכל יום מעט כדי חייו אם לא היה לו מה יאכל ושאר יומו ולילו עוסק בתורה: י כל המשים על לבו שיעסוק בתורה

א סמ"ג עשין יב. עור יו"ד סימן רמא:

להם משנה

ממחא למחא וכמו שכתב הרב מהר"ק ז"ל, ופירושו מהקנה יהושע בן גמלא לפי דעת רש"י אחי שפיר שרואה לומר שקודם הקנה יהושע בן גמלא הוא ממטיין מפני שאין אלו יכולים לכופ לוקח כחן מלמד אבל אחר הקנה יהושע בן גמלא כיון דכייפין ליה לא ממטיין וטוקא. אבל לפי רבינו נראה לכאורה דדון זה אפילו קודם הקנה יהושע בן גמלא היה שלם היו מוליכין ממלמד דלא דייק למלמד טוב וח"כ קאת קשה איך אמר מהקנה יהושע בן גמלא. ונראה ליישב דקודם הקנה יהושע בן גמלא לא שייך לומר האי דינא כלל כיון דהכל היו מוליכים לירושלים אע"פ דאם אירע שלקח אחד מלמד אחד בעירו ודאי דהדין היה כן מ"מ לא היה נהוג ולכך לא שייך לאומרו קודם תקנתו אבל אחר תקנתו יש לאומרו. אי נמי דקודם הקנה יהושע בן גמלא אע"פ שלקח מלמד בעירו

ממחא למחא וכמו שכתב הרב מהר"ק ז"ל, ופירושו מהקנה יהושע בן גמלא לפי דעת רש"י אחי שפיר שרואה לומר שקודם הקנה יהושע בן גמלא הוא ממטיין מפני שאין אלו יכולים לכופ לוקח כחן מלמד אבל אחר הקנה יהושע בן גמלא כיון דכייפין ליה לא ממטיין וטוקא. אבל לפי רבינו נראה לכאורה דדון זה אפילו קודם הקנה יהושע בן גמלא היה שלם היו מוליכין ממלמד דלא דייק למלמד טוב וח"כ קאת קשה איך אמר מהקנה יהושע בן גמלא. ונראה ליישב דקודם הקנה יהושע בן גמלא לא שייך לומר האי דינא כלל כיון דהכל היו מוליכים לירושלים אע"פ דאם אירע שלקח אחד מלמד אחד בעירו ודאי דהדין היה כן מ"מ לא היה נהוג ולכך לא שייך לאומרו קודם תקנתו אבל אחר תקנתו יש לאומרו. אי נמי דקודם הקנה יהושע בן גמלא אע"פ שלקח מלמד בעירו

הנהרות מיימוניות

כ"ה יבוקי שראוי לשכור מלמד לפיכך לא ממטיין להו ממחא למתא אלא בני העיר יכולים לכופ זה את זה לשבור להן מלמד ע"ב: [א] אבות דר' נתן, ובפרק בא לו הוא בלשון אחר אמר ר' יוחנן ג' זרין הן של מוצב ושל ארון ושל מוצב וכה אהרן ונטלו של שלחן וכה דוד ונטלו של ארון עדיין מונח: [ב]וצריך לבקש רחמים ממי שהחכמה שלו כראייתא בנדה דף ע"ג ע"ש:

פ"ג בשלשה כהנים וכו' עד יבא ויעול. הכל ביומא פרק ב'א לו (דף ל"ג) ובמסכת אבות: שבא האמר שאותן הכתרים כו' עד מחצר כהונה וכתר מלכות. סוף הניקוי (גיטין ס"ג) ופרק העוסק בתורה וביומא פרק ב'א לו (דף ע"ב): אמרו חכמים ממזר ת"ח. מסכת ע"ז פ"ק (דף י"ג) ובבבלי הוריות (דף ק"ג): שנאמר יקרה היא מפנינים. מסכת הוריות פרק אהרן (ס): אין לך מצוה בכל המצוות כולן כו' עד ככל מקום. ס"ק דמגילה (דף ג') ופ"ק דפאה ירושלמי וכן נמי פ"ק דב"ק בבלי (דף י"ז) מקשה התלמוד והאמר מר התלמוד גדול שהתלמוד מביא לידי מעשה, סוף פ"ק במעלות תלמוד היה אמורה ומימחא דאיסי בן יהודה גמרא ממתיין דמנות האב: תחלת דינו של אדם עד צל לשמה. פ' אהרן דמסכת הוריות וסוטה סוף פרק היה נוטל (דף ל"ב) ופ"ד דנויר (דף ל"ג) ובמסכת מקואות: מי שגמלו לבו עד הכבוד כאלה. מסכת אבות פרק העוסק בתורה: כך היא דרכה של תורה עד הרבית של תורה הרבית שכר. סוף פ' שהשכר יקרה היא מפנינים. והשכר לפי הצער: מס' אבות פ' ה: שמא תאמר עד לעולם. פ"ב דמסכת אבות: אלא עשה תורתך קבע עד שמה לא תפנה. מסכת אבות פ"ב: כתוב בתורה לא בשמים היא ולא מעבר לים היא. לפיכך אמרו חכמים עד ועסוק בתורה. פ"ב דמסכת אבות: דברי תורה נמשלו למים עד כל גבה לב. פ"א דמסכת תעניות (דף ו'): אלא בדכא ושפל רוח עד מלכו. במסכת עירובין פרק כ"ד מעברין (דף ל"ה): ועושה מלאכה בכל יום עד עוסק בתורה. פ"ק דמסכת אבות: כל המשים על לבו שיעסוק בתורה ויאדיר:

מגדל עז